

1. Opomíjené, ale badatelsky nosné téma: český biblický překlad 19. století

Od samého začátku písemnictví významně provází dějiny našeho národa fenomén překládání bible. Je to závažné téma, které je v českém prostředí podivuhodně rozlehle a zasahuje do řady disciplín: českých kulturních dějin, bohemistiky jazykovědné i literárněvědné, oborů teologických (biblistika, liturgika, pastorální obory). Přesto se mu donedávna věnovala pozornost spíše jen okrajová, což bylo způsobeno několika faktory, z nichž ke klíčovému patří znesvobodnění české vědy během komunistického období a snaha tehdejšího režimu zatlačit cokoli souvisejícího s náboženstvím na okraj zájmu společnosti.¹ Hlavně během posledních tří dekád se tento deficit začal napravit. Staré a starší dějiny české bible jsou do značné míry zmapovány² a celkem intenzivní bádání se nyní může soustředit na podrobné zpracovávání dílčích témat,³ pomalu se také zaplňují bílá místa na mapě poznání biblického překládání moderního (tj. po roce 1900).⁴

Stále ale zůstává velmi málo poznáno období 19. století, které představuje jakési propojení mezi monumentálními biblemi »staré doby«, Kralickou a Svatováclavskou (k té je třeba připočít i její vydání a revize z 18. století), a překlady moderními (zlomový počátek moderního českého biblického překládání představují Nový zákon Jana

¹ Zájem o teoretickou reflexi překládání bible do češtiny, biblický styl atd. ustupoval do pozadí už v důsledku osvěteného rozvoje »světských« věd, kdy se především vydělila klasická filologie, jež soustředila svůj pohled na svět »pohanský«, zanechávající křesťanské texty včetně bible teologům, kteří se zase do jisté míry od filologie začali sami izolovat. Razantní oddělení pak provázelo vrcholně obrozenský a poobrozený rozmach českého jazyka, který se už děl prakticky zcela na půdě »světské«. Vzorem a prubířským kamenem pro literáty 19. století už prostě nebylo Písmo, nýbrž nejprve autoři klasické antiky a brzy dobová moderní díla velkých »živých« literatur. Zájem o českou bibli ve smyslu komunikace mezi teologií a filologickými obory (bohemistikou a klasickou filologií) se začal znovu nesměle rozvíjet od počátku 20. století, ale německá okupace a potom nástup komunistické moci roku 1948 tuto tendenci nadlouho téměř udusily.

² Viz zejména klíčovou syntetizující monografii KYAS, Vladimír: *Česká bible v dějinách národního písemnictví*, Praha: Vyšehrad, 1997.

³ Objevila se např. monografie podrobně se zabývající Kralickou biblí (DITTMANN, Robert: *Dynamika textu Kralické bible v české překladatelské tradici*, Olomouc: Refugium, 2012) nebo dvě monografie zaměřené na biblickou onomastiku (KOMÁREK, Karel: *Osobní jména v českých biblích*, Olomouc: Votobia, 2000; DITTMANN, Robert: *Místní jména v českých překladech Starého zákona*, Olomouc: Refugium, 2009).

⁴ BARTOŇ, Josef: *Století moderního českého biblického překladu (1909-2009)*, in: *Listy filologické* 133 (2010), č. 1-2, s. 53-77; BARTOŇ, Josef: *Český starozákonní překlad po roce 1900: kontexty, konfese, předloha, kánon*, in: *Salve* 23 (2013), č. 2, s. 143-162; BARTOŇ, Josef: *Moderní český novozákonní překlad. Nové zákony dvacátého století před Českým ekumenickým překladem*, Praha: Česká biblická společnost, 2009; BARTOŇ, Josef: *Pět českých novozákonních překladů. Nové zákony od Českého ekumenického překladu do roku 1989*, Praha: Česká biblická společnost, 2013.

JOSEF BARTOŇ

Zapomenutý překlad pozapomenutého obrozence: české čtveroevangelium Františka Novotného z Luže

Forgotten translation of a semi-forgotten Czech national revivalist: Czech set of four Gospels by František Novotný z Luže

The paper presents a detailed account of the Czech translation of four Gospels dating from the beginning of the 19th century, whose author was the Catholic priest František Novotný z Luže (1768-1826), a less known member of a group of intellectuals belonging to the first generation of the Czech National Revival. His book as a whole has not yet been mentioned in key library catalogues, bibliographies and articles dealing with the history of the Czech Biblical translation; only its first part was taken into account and recorded, the Gospel by Matthew. The paper based on a detailed analysis presents specific features of this text (the translation itself diverges in many aspects from the "main line" of Czech Bibles); some of them are surprisingly inspired by the (Old) Church Slavonic text including a peculiar morphological innovation (which appeared in Czech for the first time at the beginning of the 19th century, i.e. during Novotný's life): adjectives derived from past transgressives (of the type *přišedší*, "having come").

Key words: Novotný z Luže, František; Czech National Revival; biblical studies; Czech Bible translation; New Testament; Old Church Slavonic; Czech past-transgressive adjectives

Number of characters / words: 53 715 / 8 190

Number of images: 2

Secondary language(s): Old Czech, Latin, Ancient Greek, Old Church Slavonic

Tato studie vznikla v rámci grantu UINCE č. 204008.

Ladislava Sýkory 1909/1914 a Starý zákon Jana Nepomuka Hejčla v rámci tzv. Podlahovy bible z let 1917-1925). Podrobně byla nedávno pojednána pouze pokračující linie edicí Bible Kralické užívané během 19. století evangeliky a vydávané znovu a znovu bez nějaké zásadní modernizační revize.⁵ Katolická strana však v tomto období nebyla nečinná, naopak postupně předložila českému čtenáři několikero nových tlumočení, která vykazují svébytné charakteristiky. Téma těchto katolických biblí 19. století bylo zatím odborně nahlédnuto jen velmi zběžně. Základní přehled podala stať teologa a filologa, Smetánkova žáka Josefa Vraštila *České překlady biblické* v Podlahově *Českém slovníku bohovědném* (1926),⁶ kde jsou těmto překladům věnovány tři (hustě sázené) sloupce textu. Co do rozsahu ani množství informací tento Vraštilův článek o mnoho nepřekračují souhrnné práce (pokrývající přehledově celé dějiny českého biblického překládání) Hrejsova (1936),⁷ Merellova (1956),⁸ Mánkova (1975)⁹ a Pečirkové (1998)¹⁰ ani poměrně nedávný tematický článek posledně jmenované autorky (1998).¹¹ Teprve v loňském roce se objevila první stať konkrétněji a hmatatelněji představující, byť zatím v hrubších konturách (avšak včetně aspoň dílčích textových analýz), podobu posvatováclavských katolických biblí »hlavní linie« (její páteř tvoří Císařská bible 1778-1780, bible Františka Faustina Procházky 1804, Konsistorní bible 1851 s druhým vydáním 1857 a Bible svatojanská 1888/1889) a některých dalších velkých počínů (Frenclova–Desoldova bible 1860-1864, Bezděková bible 1862-1865 a Štulcova–Lenzova bible 1888-1892).¹² Autor stati, olomoucký bohemista Karel Komárek, nechce téma vyčerpát (a ví, že v rozsahu článku by ani nemohl), ale nepochybně je jeho velkou zásluhou už to, že je nově (a hlouběji) otvírá – i že vůbec upozorňuje širší akademickou veřejnost na fakt známý jinak jen hrstce specialistů, že jde o pole téměř neorané, a přitom rozlehlé. Ano, české katolické bible 19. století by si zasluhovaly přinejmenším jednu větší syntetizující monografii, což ovšem bude vyžadovat určitou hloubkovou přípravu, a tedy možná i řadu předběžných dílčích studií.

Článek, který nyní předkládám, chce tedy být drobným příspěvkem k velkému tématu. A jako bylo celé toto velké téma až do samého dneška téměř zcela mimo zorné pole moderních badatelů (filologů, biblistů, historiků teologie), tak tím spíš zatím zůstávají v polostínu zapomnění některé jednotlivé menší počiny české biblické překladatelské práce 19. století. Jedním z nich je přetlumočení čtyř evangelií z pera Františka Novotného z Luže.

2. Zasuté čtveroevangelium Františka Novotného z Luže

2.1. Okolnosti »ztracení« Novotného čtveroevangelia

Nenápadná osmerka¹³ z počátku 19. století se mi dostala do rukou poprvé asi před třemi lety, když mi bylo laskavým vedením knihovny Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy umožněno fyzicky prohlížet biblické tisky 19. století přímo v policích, v nichž byl uložen starší fakultní biblistický knižní fond. Když jsem se nedávno k tomuto tisku vrátil, abych se jím podrobněji zabýval, shledal jsem překvapivou skutečnost: knížka není v příslušné odborné literatuře dosud zachycena. Josef Vraštil se ve své klíčové přehledové studii o českých biblích (viz výše) o překladatelské aktivitě Novotného sice zmiňuje, avšak z jeho formulace je zřejmé, že celý text čtveroevangelia prostě v ruce neměl: »Fr. Novotný z Luže pokusil se také o překlad NZ,

⁵ Viz DITTMANN, R.: *Dynamika textu Kralické bible* (← pozn. 3), s. 310-342 (dvě kapitoly věnované osudům kralického textu v 19. století).

⁶ VRAŠTIL, Josef: *České překlady biblické*, in: TUMPACH, Josef – PODLAHA, Antonín (red.): *Český slovník bohovědný*, III, Praha: Václav Kotrba, 1926, s. 334-339.

⁷ HREJSA, Ferdinand: *Bible a český národ*, in: *Bible a český národ*, uspořádala Hana HUMLOVÁ, Brno: nákladem Dobročinného komitétu, 1935, s. 27-48. Katolickým biblím 18. a 19. století jsou věnovány s. 43-44.

⁸ MERELL, Jan: *Bible v českých zemích od nejstarších dob do současnosti*, Praha: Česká katolická charita, 1956. Katolickým biblím 18. a 19. století jsou věnovány s. 56-59.

⁹ MÁNEK, Jindřich: *Bible v českých zemích*, Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1975. Katolickým biblím 18. a 19. století jsou věnovány s. 53-55.

¹⁰ PEČIRKOVÁ, Jaroslava: *Czech Translations of the Bible*, in: KRAŠOVEC, Jože (ed.): *Interpretacija Svetega pisma / Interpretation of the Bible*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti / Sheffield: Sheffield Academic Press, 1998, s. 1167-1200.

¹¹ PEČIRKOVÁ, Jaroslava: *Česká bible v 19. století*, in: *Český bratr* 74 (1998), č. 10, s. 5.

¹² KOMÁREK, Karel: *České katolické bible v 18. a 19. století aneb Dědictví svatováclavské*, in: *Historie – otázky – problémy* 5 (2013), č. 2, s. 195-206.

¹³ Přesný formát stránky: 115 × 190 mm.

ale přes I. sešit (Ev. sv. Mat. 1810) nedospěl.¹⁴ Podobně i Ferdinand Hrejsa (viz výše), vycházející v této záležitosti nejspíš z Vraštila, píše: »[...] Fr. Novotný z Luže vydal roku 1810 v Praze a v Ml. Boleslavi z Nového zákona počátek, evangelium sv. Matouše, podle svého překladu z řečtiny, ale další nevyšlo.«¹⁵ A mnohem později František Verner ve své bibliografii biblických překladů (1987),¹⁶ jež v posledních desetiletích slouží jako základní a výchozí soupis každému, kdo se zabývá českou biblí, uvádí také pouze položku *Pisma svatého Nové úmluvy Evangelium aneb Blažené zvěstování od svatého Matouše*.¹⁷ Internetový *Souborný katalog České republiky* pak odkazuje na položky (z katalogů knihoven Katolické teologické fakulty Univerzity Karlovy [dále jen KTF UK] a Národního muzea v Praze),¹⁸ jež opět uvádějí pouze Matoušovo evangelium.¹⁹ Důvod, proč v žádném z uvedených důležitých pramenů není odkaz na celé Novotného čtveroevangelium, nýbrž vždy jen na Matouše, je nasnadě. Exemplář čtveroevangelia z KTF UK, který se mně náhodně dostal do ruky, má titulní list prvního dílu, tj. Matoušova evangelia. Samo Matoušovo evangelium končí stranou 108, pak ale následuje Marek, Lukáš a Jan, přičemž tato tři evangelia už nejsou uvozena samostatnými titulními listy a stránkování pokračuje návazně od s. 109 dál. Matoušovo evangelium tedy vyšlo samostatně jako první sešit a pak k němu měl být přivázán svazek s ostatními evangelií, jak se to i stalo v případě exempláře z KTF UK. Vraštil zjevně neměl fyzicky k dispozici tento celek čtveroevangelia – a buď svůj závěr vyvodil ze záznamu nějakého knihovního katalogu, nebo měl v ruce skutečně jen samostatný první sešit (Matouše), Hrejsa pak nejspíš prostě mechanicky převzal údaj z Vraštilovy stati. Verner odkazuje na konkrétní signaturu knihovny Památníku národního písemnictví²⁰ a uvádí počet stran 103 (patrně opisovačská či sazečská chyba vzniklá během tvorby Vernerovy knížky; má být 108) – měl tedy k dispozici zase jen první sešit s evangeliem Matoušovým, nikoli celé čtveroevangelium. A konečně záznamy knihoven KTF UK a Národního muzea v Praze, které jsou zároveň jedinými odkazy na Novotného překlad v *Souborném katalogu ČR*, byly jistě vytvořeny bez řádného fyzického ověření: v obou případech totiž uvedený počet stran (338) sice odpovídá celému čtveroevangeliumu, ale text položky je založen jen na obsahu titulního listu prvního sešitu (Matouše). Zmíněné elektronické záznamy mohly být také mechanicky opsány ze starších katalogizačních lístků, které již informační mezeru obsahovaly. Souběhem několika vcelku banálních náhod se tak nadlouho ztratila skutečnost, že Novotný přeložil a publikoval celé čtveroevangelium (nikoliv jen Matouše), ze zorného pole zájemců o dějiny české bible.

2.2. Autor a jeho odborné zázemí

František Novotný z Luže (1768-1826)²¹ je dnes už pozapomenutá postava první fáze českého obrození. Byl synem učitele a regenschoriho v městečku Luže na Chrudimsku, absolvoval

¹⁴ VRAŠTIL, J.: *České překlady biblické* (◀ pozn. 6), s. 338.

¹⁵ HREJSA, F.: *Bible a český národ* (◀ pozn. 7), s. 43.

¹⁶ VERNER, František: *Bibliografie českých překladů celé bible i jejich částí*, Praha: Česká katolická charita, 1987.

¹⁷ Kompletní znění této položky (tamtéž, s. 66): »Pisma svatého Nové úmluvy Evangelium aneb Blažené zvěstování od svatého Matouše. [...] řeckého textu rozličné čtení způsobily veskrz přeložil [sic] – na titulním listě knihy je »přiložil«] František Novotný z Luže, kněz řeholní [sic] – na titulním listě je »kněz církevní, v Luštěnicích farář«. Díl 1. V Praze a Mladé Boleslavi 1810 u Františka Jeřábka. 103 [sic] – sešit s Matoušovým evangeliem má číslovaných stran 108] s. Strahov: KH V 7.«

¹⁸ V říjnu 2014 byly obě položky dostupné na elektronických adresách http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=003942065&local_base=SKC a http://aleph.nkp.cz/F/?func=direct&doc_number=003897945&local_base=SKC.

¹⁹ Kompletní znění položky v katalogu knihovny KTF UK: »Pisma Swatého Nowé Umluvy Ewangeliium aneb Blažené Zwěstowání od Swatého Matausse. Djl I. / přeložil a Variantes Lectiones textus graeci, aneb Řeckého textu rozličné čtenj způsobily weskrz přložil Frantissek Nowotný z Luže. W Praze: F. Geřábek, 1810, 338 s., vi.« Znění položky v katalogu knihovny Národního muzea: »Pisma svatého nové smlouvy [sic] evangelium, aneb, blažené zvěstování od svatého Matouše. V Praze a Mladé Boleslavi [s. n.] [sic!], 1810, vi, [2] 338 [2] s.«

²⁰ Viz ◀ pozn. 17.

²¹ Relativně obsáhlou biografickou knížku (o rozsahu 55 stran), z níž především v tomto životopisném přehledu (subkap. 2.2) vycházím, předložil Václav Vladimír Jeníček (*Národní buditel Fr. Novotný z Luže, historik a lingvista český (1768-1826)*, Košumbersk: Hradní muzeum na Košumbersce, 1936). Je mimochodem pozoruhodné, že ani tento životopisec (ač ve své knížce pojednává i Novotného publikační činnost) nepodává informaci o celém čtveroevangeliumu. Když anotuje Novotného překlad, zmiňuje sice, že »jest to kniha o 340 stránkách osmerkového formátu« (Jeníček musel mít tedy v ruce svazek kompletního čtveroevangelia, nikoliv jen první sešit s Matoušovým evangeliem!), ale dále pokračuje: »Titulní list jest tento:

gymnázium v Hradci Králové a pražský generální seminář, roku 1792 přijal kněžské svěcení. Velmi záhy poté (na konci roku 1793) se přesunul z hradecké diecéze do litoměřické, a to na Mladoboleslavsko, kde již zakotvil nastálo: po několika letech v samé Mladé Boleslavi dostal roku 1798 místo v městysi Luštěnice a tam žil až do konce svého života. Už za studií v Praze se seznámil s Josefem Dobrovským a se skupinou kolem Václava Matěje Krameria a s kruhy intelektuálů-buditelů udržoval i potom živý kontakt. Publikoval několik knih a řadu drobnějších děl (článků, básní atd.). Novotný je prvním badatelem, který se pokusil dopodrobna komplexně zpracovat celé dějiny českého biblického překládání; plodem těchto jeho výzkumů je kniha *Biblioteka českých biblí od třináctého věku až do léta 1810* (1810).²² Své studium českých biblí, kronik a jiných starých textů zúročil i v úžeji lingvistické práci, zejména když o osm let později přispěl ke kodifikaci obrozujícího se českého jazyka svou poměrně podrobnou gramatickou příručkou *Pravidla české řeči* (1818),²³ která mj. řadou exkursů zohledňuje vývoj českého jazyka od středověku do autorových časů. Novotného intenzivní odborný zájem o český jazyk i o dějiny českého biblického překladu se vtělil také do jeho vlastního překladatelského pokusu.

2.3. Okolnosti vydání Novotného čtveroevangelia

Poslední odstavec *Biblioteky českých biblí* (který byl zjevně do knihy dočiněn dodatečně, těsně před tiskem) říká:

»Léta 1810 jest učiněn začátek v Praze s tištěním Pisma svatého Nového zákona na octavu [...]. Rukopis léta 1805 jest od cis. král. cenzury již approbován. Ouplné vypsání o zpořádání toho nového vydání bude dáno v témž vydání před Evangelium svatého Matouše v zprávě historické.«

Přinejmenším Matoušovo evangelium bylo tedy jako rukopis hotovo k vydání již v roce 1805, titulní list výtisku tohoto evangelia pak nese opravdu vročení o pět let pozdější. *Bibliotekou českých biblí* zmíněná »zpráva historická« (vytištěná na třech listech se samostatným římským stránkováním) podrobně vysvětluje, že »rukopis«, ačkoli byl už roku 1805 schválen cenzurou, »[...] nepřišel hned k vytištění«. Na tom měl vinu státní úředník, »tehdejší vrchní dohlédač normální školní tiskárny, v kteréž před tím rokem Biblí česká [...] [tj. Procházkova bible z roku 1804] vytištěna byla« – ten totiž na svou instituci neprávem vztahoval výhradní právo (*privilegium privativum*) »Pisma svatá tisknouti«. V důsledku tohoto nedorozumění se Novotného překladu včas nedostalo potřebné propagace v tisku a nesešlo se dost předplatitelů, a rozhodlo se tedy, »že dílo poodloženo bylo, aby celé Biblí exempláře dříve vyprodání byli«. Zmíněná »zpráva historická« potom dále informuje, že »léta 1811 tiskne se Nový zákon český na oktavu [...]« – a to neodpovídá vročení titulního listu Matoušova evangelia. Domnívám se, že věc se dá vysvětlit takto: Matoušovo evangelium (nečíslovaný titulní list plus překladový text na s. 3-108) bylo vytištěno skutečně v roce 1810 jako první samostatný sešit (titulní list k Matoušovu evangelium nese ostatně podtitul »Díl I.«), zatímco tisk textu zbylých tří evangelií (s. 109-338) plus dvou (nečíslovaných) listů s erraty (ke všem čtyřem evangeliím) plus tří listů »zpráv historické« (s. I-VI) proběhl až v roce 1811.

Zbývá ozřejmit, jak to, že František Novotný vícekrát mluví (počínaje už zprávou v *Bibliotece českých biblí*) o svém překladu Nového zákona (viz výše), a nikoli pouze o přetlumočení evangelií. Zdá se, že náš autor měl ambici přeložit a vydat celek Nového zákona. Dokonce je pravděpodobné, že i zhotovil překlad všech zbývajících novozákonních knih (tj. apoštoláře), ale že k vydání nedošlo prostě pro nedostatek finančních prostředků, jak se dá vyvodit z jeho postesknutí v dopise Dobrovskému z ledna 1814:

»Vinšoval bych, bych mohl i druhý díl Nov. zák. tištěním vydati. Ale nedostává se nyní peněz, a kdo by založil a z prodaných exemplářů sebe spokojiti chtěl, o takovém nevím, leč by se kdo takový v Praze nalezl, když by o tom zpraven byl.«²⁴

Rukopisné Novotného tlumočení apoštoláře (nebo jeho částí, pokud Novotný nedokončil překlad celku) je nejspíš nenávratně ztraceno.²⁵

Pisma Swatého Nowé Umluwy Ewangelium aneb Blažené Zwěstowání od Swatého [sic!] Matouše [...] (s. 29) – a o existenci tlumočení ostatních tří evangelií se vůbec nezmiňuje.

²² NOVOTNÝ Z LUŽE, František: *Biblioteka českých biblí od třináctého věku až do léta 1810*, [s. l., s. n., 1810].

²³ NOVOTNÝ Z LUŽE, František: *Pravidla české řeči*, Praha: Bohumil Ház, 1818.

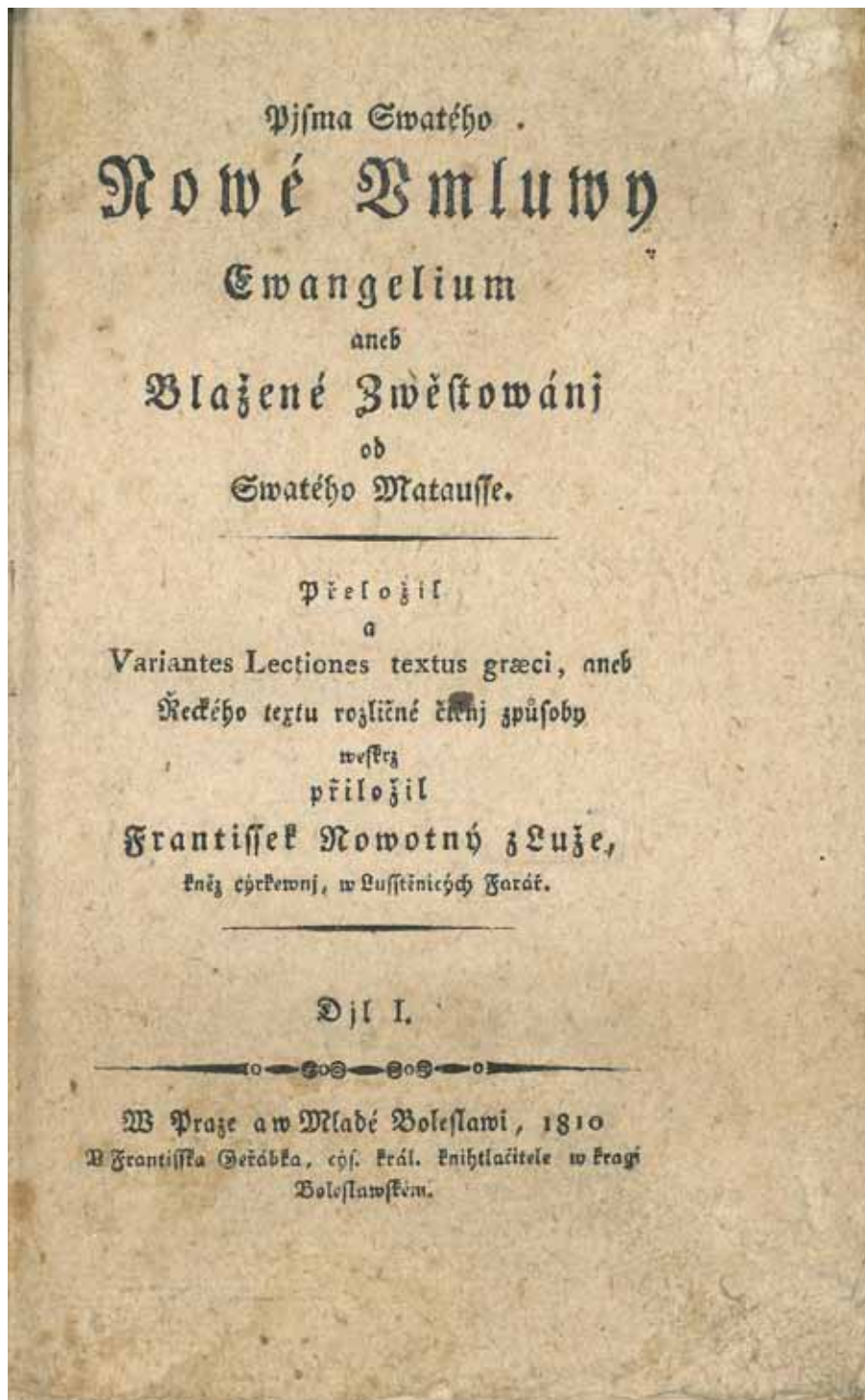
²⁴ Citováno dle JENÍČEK, V. V.: *Národní buditel Fr. Novotný z Luže* (← pozn. 21), s. 51.

²⁵ Novotného životopisec V. V. Jeníček zmiňuje »značnou a nenahraditelnou ztrátu jeho bohaté knihovny a veškeré jeho rukopisné pozůstalosti« po jeho smrti (tamtéž, s. 54). Ztrátu Novotného rukopisů na-

2.4. Novotného čtveroevangelium jako bibliografická položka

Vezme-li se v úvahu vše, co bylo výše řečeno o edici Novotného čtveroevangelia, korektní bibliografické záznamy v katalogích či heslo v nějaké budoucí bibliografii českých biblí by měly mít napříště pokud možno přibližně takovouto podobu (respektive měly by zprostředkovat alespoň hlavní informace z tohoto návrhu):²⁶

Pisma svatého Nové umluvy Evangelium aneb Blažené zvěstování od svatého Matouše [... od svatého Jana]. Přeložil a variantes lectiones textus Graeci, aneb řeckého textu rozličné četní způsoby veskrz přiložil František Novotný z Luže. Praha – Mladá Boleslav: František Jerábek, 1810-1811. vi, 338, [4] s.

Obr. 1:
Novotný z Luže,
František (přel.): *Pisma
svatého Nové umluvy
Evangelium...*, titulní
strana prvního sešitu
(Matoušovo evangelium)

značuje i Jungmann v předmluvě ke svému *Slovníku česko-německému* (díl I., s. V), když ve zprávě o práci svých předchůdců v lexikografii českého jazyka píše, že Josef Dobrovský »pokročil až přes literu D, ku které částce nebožtík farář Fr. Novotný z Luže své dodatky připojil, ale sešed smrtí dále v té přátelské pomoci pokračovati nemohl; aniž pak mi známo, kde se zbirka jeho k slovníku poděla«.

²⁶ V tomto smyslu také podám (po publikování tohoto článku) podnět do knihoven KTF UK a Národního

3. Překladová práce Františka Novotného z Luže

3.1. Východiska, cíle, předloha a metoda překladu

František Novotný své přetlumočení evangelií vypracoval zjevně o své vůli, bez nějakého oficiálního zadání. Svědčí o tom už zmíněná okolnost, že se jeho chystané vydání (v roce 1805) »konkurenčně střetlo« s oficiální, státní a církevní autoritou podporovanou edicí bible Františka Faustina Procházky, i to, že náš autor několik let po vydání evangelií narazil na nepřekonatelné finanční překážky, když sondoval možnosti tisku svého překladu dalších novozákonních knih.

Jeho cílem bylo předložit českému čtenáři prostě lepší novozákonní překlad, než byly počiny dosavadní. V kontextu své (jinak celkově neútočné, mnohdy naopak spíše oceňující) kritiky starších překladů ve své *Bibliotece českých biblí* formuloval Novotný pozoruhodně svěží maximum, jíž se – jak můžeme předpokládat – také sám jakožto překladatel biblického textu nejspíš snažil řídit:

»Překladači jedni i druzí mohli a měli na to zřetel míti, aby vyrovnali vyznamenání a smysl českých slov s vyznamenáním a smyslem slov původního aneb toho textu, kterýž překládali, tak aby v čtoucím neb poslouchajícím vzbuzena byla tím slovem táž podobizna, jakouž původní spisovatel měl při slovu, kteréž položil [...].«²⁷

O vylepšení českého novozákonního překladu se Novotný pokusil jednak volbou solidního předlohového textu, jednak vlastní překladovou prací – pečlivým zacházením s originálem i s cílovým jazykem českým. Za předlohy si zvolil jednak latinskou Vulgátu (bez upřesnění edice – šlo jistě o nějaké standardní vydání ustáleného znění Sixto-klementinského), která byla protežovaným textem v katolické církvi, jednak dobově moderní kritickou edicí řeckého textu z ruky Johanna Jakoba Griesbacha, významného profesora Písma svatého na univerzitě v Jeně,²⁸ podle svých vlastních slov použil prvního vydání z roku 1777.²⁹ Novotný chtěl vypracovat český text, který by byl překladem »obecného latinského přeložení« (Vulgáty) a zároveň zohledňoval specifika »původního textu« (řeckého). Ve výsledném českém znění se to »technicky« projevuje především tak, že text odpovídající Vulgátě (a obvykle zároveň řecké předloze) je základní, tištěný většími literami, zatímco řecká slova, která Vulgáta nemá, jsou tištěna drobnějším písmem, aby čtenář měl možnost výběru »ten, který se jemu líbí text, aneb podle řeckého aneb podle latinského čísti«. ³⁰ Komplikovanější odlišnosti mezi řeckým a latinským textem (i případná různocnění mezi rukopisy originálu) se pojednávají v poznámkách pod čarou. Na přihlížení k řecké původnině (vedle oficiální »katolické« Vulgáty) se odvolává už o dvě desetiletí starší Nový zákon Procházekův (1786), ale Novotný se snaží ji s latinským vulgátním textem přinejmenším zrovnoprávnit a v některých ohledech ji dokonce významně preferuje, např. ve slovosledu (»slova po pořádku větším dílem podle řeckého kladena jsou, dílem k ulehčení čtenáři při původního textu srovnání, dílem že to jazyk český a vesměs slovanský trpí,³¹ dílem že vynětí slova ze svého pravého lože a jinám se položení k jiné, místem i nepravé podobizně přivoditi může«) či větším následováním řeckých forem, existují-li adekvátní přímé české ekvivalenty (»způsobnost a ohebnost jazyka českého všudy se zachovává, a text řecký se neopisuje, kde v latinském jazyku z nedostatku takové ohebnosti musil rozebrán a opisován býti: toliko tu se toho nestává, kdežby tím způsobem propovídka nebo řeč učiněna byla zatmělá nebo pochybná: v jakověž případnosti opisování řeckého textu se zachovává«). Novotný proklamuje i »očistění« svého textu od různých vysvětlujících přídavků či naopak deficitů (vzhledem k originálu řeckému či latinskému), které se vyskytovaly v dřívějších překladech (»přídavkové v předešlých vydáních se nalézající jsou tuto vypuštěny, a nedostatkové, kteříž jsou v předešlých vydáních, jsou tuto napraveni«).

muzea v Praze. Znění tohoto návrhu se nesnaží (z důvodu zachování co největšího množství informací o titulu) zcela přizpůsobit striktní syntaxi u nás obvyklého bibliografického formátu MARC 21, jíž potom knihovny své katalogizační záznamy patrně podřídí.

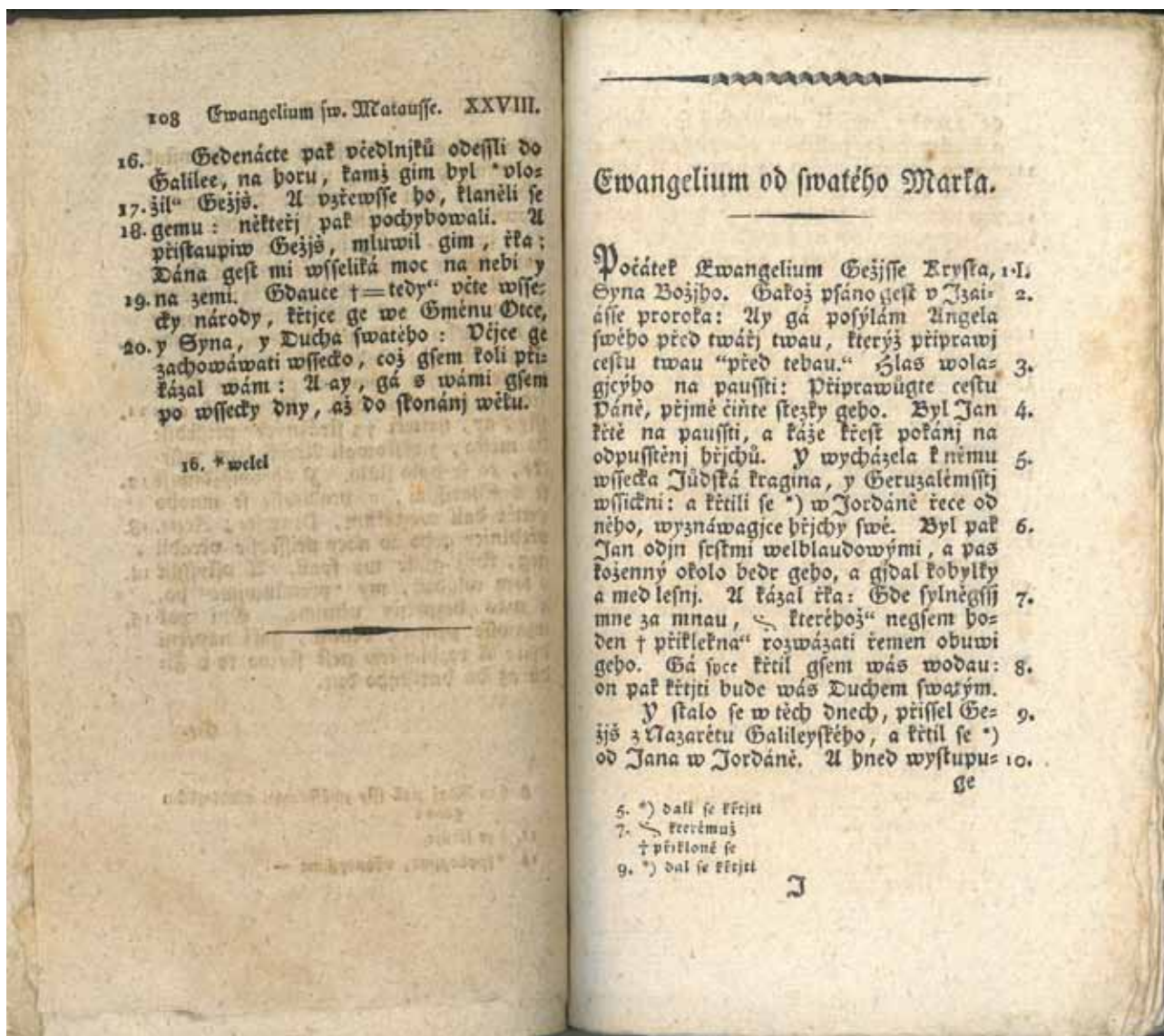
²⁷ NOVOTNÝ Z LUŽE, František: *Biblioteka českých biblí* (◀ pozn. 22), s. 130.

²⁸ Johann Jakob Griesbach (1745-1812) vynikl právě jako editor novozákonního textu, mj. formuloval některé důležité zásady vědecké novozákonní textové kritiky a významně přispěl k řešení synoptické otázky. Byl také v kontaktu s Josefem Dobrovským.

²⁹ Viz »zpráva historická« k čtveroevangelii, s. II. Jde o toto vydání: *Novum Testamentum Graece. Textum ad fidem codicum, versionum et Patrum emendavit et lectionis varietatem adiecit Ioannes Iacobus Griesbach. Volumen I. Evangelia et Acta apostolorum complectens*, Halae: Ioannes Iacobus Curtius, 1777.

³⁰ *Zpráva historická* k čtveroevangelii, s. II-III. Např. Mt 6,4: »a Otec tvůj, kterýž vidí v skrytě, on odplatí tobě zjevně« (podtržené výrazy jsou u Novotného vytištěny drobnějším písmem).

³¹ Tj. dobře snáší.

Obr. 2:
František Novotný
z Luže (přel.), *Písma
svatého Nové umluvy
Evangelium...*, s. 108-[109]
(konec Matoušova
a začátek Markova
evangelia)

3.2. Vztah k české biblické překladové tradici

Jak už jsme ve zkratce ukázali, František Novotný, který ve své době patřil k největším znalcům dějin české bible, se vůči předchozím českým překladům vícekrát poněkud kriticky vymezuje. Už na první pohled je však zřejmé, že jeho vlastní novátorství není zcela zlomově radikální – v textu našeho překladatele je stále jasně patrná silná vědomá návaznost na tlumočení, jež mu bezprostředně časově předcházela, a tím také na celou »svatováclavskou linii«, která sama zase náleží k hlavnímu proudu biblického překládání sahajícímu až k prvním staročeským biblím. Pro určení specifik Novotného práce jsem tedy provedl podrobnější porovnání s dobově určující hlavní linií, tj. zejména s dvěma českými překlady z přelomu 18. a 19. století oficiálně přijatými a šířenými místní katolickou církví. Těmito texty jsou jednak Nový zákon Františka Faustina Procházky z roku 1786³² (s mírnými inovacemi navazující na tzv. Císařskou bibli 1778-1780, jež sama byla jen malou revizí barokní Bible svatováclavské³³), jednak Bible česká z roku 1804,³⁴ která představuje další stupeň úprav, opět z Procházkovy ruky. Jmenované dvě Procházkovy verze patří do »svatováclavské linie«, ale absorbovaly do sebe viditelně zejména množství inspirací ze znění Kralické bible.³⁵ Novotný měl svůj překlad hotový již v roce 1805, kdy pro něj získal cenzurní aprobaci (viz výše), a pracoval na něm tedy nejspíš z větší části

³² Dále používám značku NZ 1786.

³³ I na přípravě Císařské bible měl Procházka svůj podíl – spolu se svým učitelem Václavem Fortunátem Durychem.

³⁴ Dále používám značku BČ 1804.

³⁵ Srov. VRAŠTIL, J.: *České překlady biblické* (← pozn. 6), s. 338; KOMÁREK, K.: *České katolické bible v 18. a 19. století* (← pozn. 12), s. 203-205. Občasné kralicismsy jsou – v porovnání s Biblí svatováclavskou – znatelné už v Císařské bibli (srov. tamtéž, s. 200).

ještě před vydáním Procházkovy Bible české (1804). Z textového porovnání³⁶ však můžeme vyvodit, že Novotný měl na svém pracovním stole pravděpodobně jak starší NZ 1786, tak už i novější text BČ 1804.³⁷ Příklady shod s oběma verzemi:³⁸

- L 16,22 *Stalo se pak, že umřel žebrák* – NZ 1786 *Stalo se pak, že umřel žebrák* – BČ 1804 *I stalo se, že ten žebrák umřel*;
- J 21,3 *Jdu ryby lovit* – NZ 1786 *Jdu ryby lovit* – BČ 1804 *Jdu (půjdu) ryb lovit*;
- L 10,37 *učinil milosrdenství nad ním* – BČ 1804 *učinil milosrdenství nad ním* – NZ 1786 *prokázal milosrdenství nad ním*;
- L 16,21 *psi přicházejíce, oblízovali vředy jeho* – BČ 1804 *psi přicházejíce, lízali vředy jeho* – NZ 1786 *psi přicházeli, a lízali vředy jeho*;
- J 21,3 *Půjdeme i my s tebou* – BČ 1804 *Půjdeme i my s tebou* – NZ 1786 *Jdeme i my s tebou*;
- J 21,14 *vstav z mrtvých* – BČ 1804 *vstav z mrtvých* – NZ 1786 *když z mrtvých vstal*.

3.3. Komentářové oddíly³⁹

V porovnání se zmíněnými oficiálními katolickými církevními vydáními biblického (novozákonního) textu nabízejí Novotného česká evangelia zásadně jiné pojetí výkladové části. Neobsahují žádné úvody do evangelií ani souhrny na začátku kapitol a komentující poznámky pod čarou jsou mnohem méně objemné, protože nepodávají čtenáři prakticky žádné teologické interpretace ani výklady biblických reálií, nýbrž soustřeďují se na otázky textové a jazykové. Zejména se v nich řeší rozdílnosti mezi řeckým textem a Vulgátou, uvádějí se důležité varianty řeckých verzí, doslovnější české znění, vysvětlující (volnější) znění, synonymní výrazy a obraty. Novotný tak předkládá aparát »studijního typu«, který v českém prostředí poprvé umožňuje zájemci poměrně dopodrobna sledovat jednotlivé textové a významové nuance v řecké a latinské předloze, aniž by přitom sám musel být zběhlý v původních jazycích.⁴⁰

3.4. K charakteristice Novotného překladatelské práce

Na základě porovnání s předcházejícími českými překlady »hlavního proudu«, které pro našeho překladatele byly bez pochyb základním východiskem, se dá konstatovat, že Novotného čtyři evangelia vykazují řadu systémových specifik v různých jazykových plánech. Zdá se, že dvěma jednotlivými ideami motivujícími většinu z nich bylo přiblížení řeckému originálu (což ostatně autor výslovně proklamoval⁴¹) a ruku v ruce s tím promyšlená snaha o tříbení jazykových prostředků užitých ve výsledném českém textu, jež se vposledku projevuje hlavně v posílení prvků »vysokého stylu«, včetně mírného »pelu starožitnosti«. Po další analýze přitom u některých inovací vytanula na povrch celkem překvapivá skutečnost, že jsou »podloženy« zněním staroslověnským (církevněslovanským).⁴² Typické tendence a jednotlivé jazykové rysy,⁴³ jimiž se Novotného text vymezuje vůči předchozí tradici, jsou především tyto:⁴⁴

³⁶ Textové porovnání Novotného znění a dvou Procházkových verzí jsem provedl na tomto vzorku: Mt 1,18-25; Mt 2,1-12; Mk 6,17-29; L 1,1-4; L 10,30-37; L 16,19-31; J 1,1-18; J 21,1-14.

³⁷ Text BČ 1804 měl možná Novotný k dispozici už před vtištěním – mohl mu jej v opise poskytnout i sám Procházka. Sluší se poznamenat, že většina změn, které lze sledovat v BČ 1804 vůči NZ 1786, znamená ve skutečnosti přejetí z Kralické. Všechny uvedené příklady (L 10,37, L 16,21, J 21,3, J 21,14) jsou inovace (vzhledem k NZ 1786) společné Novotnému a BČ 1804, ale zároveň tato řešení nacházíme v Kralické bibli. Zůstává zde tedy určité procento i pro možnost, že Novotný se mohl případně inspirovat přímo v Kralické, nezávisle na Procházkově textu BČ 1804.

³⁸ Na prvním místě je vždy text Novotného čtveroevangelia.

³⁹ Tato studie se chce soustředit především na Novotného překladovou práci, jak se promítla do podoby výsledného (hlavního) překladového textu, proto jsou komentující pasáže charakterizovány jen tímto rámcovým popisem.

⁴⁰ Zohledňování variant lze v české překladatelské tradici zaznamenat již v komentované kralické Šestidílce (1579-1594). Novotný však podává porovnání podrobné a soustavné.

⁴¹ Srov. výše v subkapitole 3.1.

⁴² Novotný staroslověnštinu (církevní slovanštinu) ovládal, např. ve své *Bibliotece českých biblí* několikrát odkazuje na znění staroslověnského (církevněslovanského) biblického textu.

⁴³ Stranou ponechávám otázky ortografické. V ukázkách transkribuji standardně, velkopísmennost přizpůsobuji dnešnímu pravopisu, interpunkci ponechávám podle úzu příslušných vydání.

⁴⁴ Příklady vycházejí z porovnání v základním textovém vzorku (viz výše pozn. 36), v jednotlivých případech doplněného dalšími sondami. Na prvním místě je vždy uveden (bez označení) text Novotného čtveroevangelia. Následují vždy obě Procházkovy verze a pro porovnání také text původní Bible svatováclavské (1677). Podle potřeby pak je uveden text Vulgáty, řecké znění (podle dobové Griesbachovy

- ♦ častější výskyt vokalizovaných předložek a předpon (v souladu s dobovým trendem, tj. tvořící se normou⁴⁵):
 - ♦ Mt 2,14 *a odešel* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *a odšel*);
 - ♦ Mk 6,24 *I vešedši hned* (BČ 1804 *A všedši hned* – NZ 1786 = V_{ACL} *A když hned vešla*);
 - ♦ Mk 6,24 *ku králi* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *k králi*);
 - ♦ L 16,21 *se stolu* (BČ 1804 *s stolu* – NZ 1786 = V_{ACL} *z stolu*);
 - ♦ L 16,24 *ve vodě* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *v vodě*);
- ♦ v prezentu slovesa *býti* důsledně formy *s j-* (v souladu s dobovým trendem, tj. tvořící se normou⁴⁶):
 - ♦ L 16,25 *že jsi přijal* (BČ 1804 *žes ty již vzal* – NZ 1786 *že si (ty již) vzal* – V_{ACL} *že si vzal*);
 - ♦ J 1,3 *učiněny jsou* (BČ 1804 = NZ 1786 *učiněny (stvořeny) sou* – V_{ACL} *učiněny sou*);
- ♦ častější užití delších forem zájmena *on* v nedůrazové pozici:
 - ♦ Mt 1,24 *jakož přikázal jemu anjel Páně* (BČ 1804 *jakož mu přikázal anděl Páně* – NZ 1786 – *jakož mu přikázal (jakž ho při tom zpravil) anděl Páně* – V_{ACL} *jakož mu přikázal anjel Páně*);
 - ♦ L 16,21 *a žádny jemu nedával* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *a žádny mu nedával*);
 - ♦ L 16,31 *I řekl jemu* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *I řekl mu*);
- ♦ občasné užití reflexivního pasiva (namísto »tradiční« *formy pasiva opisného*):
 - ♦ Mt 1,20 *co se v ní narodilo* (BČ 1804 = NZ 1786 *což v ní jest narozeno (počato)* – V_{ACL} *což v ní jest narozeno*);
 - ♦ L 16,21 *A žádaje nasytiti se* (BČ 1804 = NZ 1786 *Žádaje nasycen býti* – V_{ACL} *žádaje nasycen býti*);
- ♦ místy nahrazování »českého subjunktivu« *(ve vedlejších větách)⁴⁷ i n-d i k a t i v e m* (patrně pod vlivem řecké předlohy, která má indikativy nebo konjunktivy):
 - ♦ Mt 2,6 *kteříž zpravovati bude lid můj* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *kteříž by zpravoval lid můj* – V_{ULG} *qui reget populum meum* – ř. ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου);
 - ♦ L 16,30 *ale půjde-li kdo ... k nim* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *ale kdyby kdo ... šel k nim* – V_{ULG} *sed si quis ... ierit ad eos* – ř. ἀλλ' ἕάν τις ... πορευθῆ ἢ πρὸς αὐτούς);
 - ♦ J 21,4 *nepoznali však učedníci, že Ježíš jest* (BČ 1804 *nepoznali (nevěděli) však učedníci, by Ježíš byl* – NZ 1786 *nepoznali však učedníci, by Ježíš byl* – V_{ACL} *však nepoznali učedníci, by Ježíš byl* – V_{ULG} *non tamen cognoverunt discipuli quia Iesus est* – ř. οὐ μέντοι ἤδεισαν οἱ μαθηταί, ὅτι ἰησοῦς ἐστι);
- ♦ změny ve vidu (dané zřejmě doslovnějším následováním řecké předlohy, která je ve věci vidu jednoznačnější než latina):
 - ♦ L 10,37 *Jdi, a ty čiň též*. (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *Jdi, i ty učiň též*. – V_{ULG} *vade et tu fac similiter* – ř. πορεύου, καὶ σὺ ποίει ὁμοίως);
 - ♦ L 16,26 *aby ... nemohli, ani ... sem přecházeti* (BČ 1804 *aby ... nemohli: ani ... sem (k nám) přejíti* – NZ 1786 = V_{ACL} *aby ... nemohli: ani ... sem přejíti* – V_{ULG} *ut... non possint neque ... huc transmeare* – ř. ὅπως ... μὴ δύνωνται, μηδὲ ... πρὸς ἡμᾶς διαπερῶσιν);
- ♦ četnější výskyt *k o n e k t o r ů / s p o j e k i , p a k* (na úkor jiných navazovacích a spojovacích prostředků; viz též níže k ústupu vztažného zájmena v navazovací funkci):
 - ♦ Mk 6,27 *I stal jej v žaláři* (BČ 1804 *A on odšed stal jej v žaláři* – NZ 1786 *A (ten) stal jej v žaláři* – V_{ACL} *A stal jej v žaláři* – V_{ULG} *et decollavit eum in carcere* – ř. Ὁ δὲ ἀπελθὼν⁴⁸ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν ἐν τῇ φυλακῇ);
 - ♦ L 16,25 *ty pak se mučíš* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *ale ty se mučíš* – V_{ULG} *tu vero cruciaris* – ř. σὺ δὲ ὀδυνᾶσαι);
 - ♦ L 16,30 *On pak řekl* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *Ale on řekl* – V_{ULG} *at ille dixit* – ř. Ὁ δὲ εἶπεν);
 - ♦ J 1,15 *svědectví vydává o něm, i volá* (BČ 1804 = NZ 1786 *svědectví vydává (vydával) o něm, a volá* – V_{ACL} *svědectví vydává o něm, i volá* – V_{ULG} *testimonium perhibet de ipso et clamat* – ř. μαρτυρεῖ περὶ αὐτοῦ, καὶ κέκραγε);

edice 1777, kterou Novotný používal), případně znění staroslověnské (podle Vajsových edicí čtyř evangelí z třicátých let).

⁴⁵ Srov. např. o něco pozdější mluvnicki samého autora – NOVOTNÝ Z LUŽE, F.: *Pravidla české řeči* (← pozn. 23), s. 181-189.

⁴⁶ Srov. např. tamtéž, s. 121-131 (sloveso *býti*).

⁴⁷ Specifické užití kondicionálních forem, dané zpravidla kopírováním latinských konjunktivních konstrukcí a významně rozvinuté v době humanistické i v původních českých textech. Srov. KYAS, V.: *Česká bible v dějinách národního písemnictví* (← pozn. 2), s. 155.

⁴⁸ Novotný zohledňuje tuto rozdílnost vůči Vulgátě v poznámce pod čarou: *On pak šed*.

- ◆ ústup od užití v z t a ž n é h o z á j m e n a v n a v a z o v a c í f u n k c i ve prospěch konstrukce s konektorem (zjevně motivováno konstrukcemi řecké předlohy):
 - ◆ Mt 2,9 *Oni pak poslechně krále* (BČ 1804 *Kteřížto vyslyševše krále* – NZ 1786 = V_{ACL} *Kteří vyslyševše krále* – V_{ULG} *qui cum audissent regem* – ř. Οἱ δὲ ἀκούσαντες τοῦ βασιλέως);
 - ◆ Mt 2,13 *Když pak oni odešli* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *Kteřížto když odjeli* – V_{ULG} *qui cum recessissent* – ř. Ἀναχωρησάντων δὲ αὐτῶν);
 - ◆ Mk 6,24 *Ona pak vyšedši, řekla* (BČ 1804 *Kterážto vyšedši, řekla* – NZ 1786 = V_{ACL} *Kteráž když vyšla, řekla* – V_{ULG} *quae cum exisset dixit* – ř. Ἡ δὲ ἐξεληθοῦσα, εἶπε);
 - ◆ Mk 6,29 *I uslyševše učedlníci jeho* (BČ 1804 *To uslyševše učedlníci jeho* – NZ 1786 = V_{ACL} *Což uslyševše učedlníci jeho* – V_{ULG} *quo audito discipuli eius...* – ř. Καὶ ἀκούσαντες οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ);
- ◆ preference v z t a ž n é h o j e n ž p ř e d (t e n .) k t e r ý ž :
 - ◆ L 10,37 *Jenž učinil* (BČ 1804 *Ten kterýž učinil* – NZ 1786 = V_{ACL} *Ten, kterýž prokázal*);
 - ◆ J 1,6 *jemuž jméno bylo Jan* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *kterémuž jméno bylo Jan*);
 - ◆ J 21,7 *jehož miloval Ježíš* (BČ 1804 = V_{ACL} *kteréhož miloval Ježíš* – NZ 1786 *kteréhož (nejvíce) miloval Ježíš*);
- ◆ změny, pokud jde o d r u h p o u ž i t é h o p ř e c h o d n í k u (zjevně motivováno snahou více následovat řeckou předlohu, případně též podřídít výsledný český text dobovému literárnímu úzu, resp. tvořící se normě):
 - ◆ Mt 2,8 *A poslav je do Betléma, řekl* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *A propouštěje je do Betléma, řekl* – V_{ULG} *et mittens illos in Bethlehem dixit* – ř. Καὶ πέμψας αὐτοὺς εἰς βηθλεὲμ εἶπε);
 - ◆ L 10,34 *A přistoupiv obvázal rány jeho* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *A přistoupě, uvázał rány jeho* – V_{ULG} *et adpropians alligavit vulnera eius* – ř. Καὶ προσελθὼν κατέδησε τὰ τραύματα αὐτοῦ);
- ◆ preference konstrukce s p ř e c h o d n í k e m před konstrukcí obsahující verbum finitum (zjevně motivováno konstrukcemi řecké předlohy):
 - ◆ L 10,32 *byl u toho místa* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *když byl u toho místa* – V_{ULG} *cum esset secus locum* – ř. γενόμενος κατὰ τὸν τόπον);
 - ◆ J 1,18 *Syn, jsa⁴⁹ v lůnu* (BČ 1804 = NZ 1786 *Syn, kterýž jest v lůnu* – V_{ACL} *Syn, který jest v lůnu* – V_{ULG} *Filius qui est in sinu* – ř. ὁ ... υἱὸς ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον);
 - ◆ J 21,7 *Šimon pak Petr uslyšev* (BČ 1804 *A Šimon Petr, jakž uslyšel* – NZ 1786 = V_{ACL} *Šimon Petr⁵⁰ když uslyšel* – V_{ULG} *Simon Petrus cum audisset* – ř. σίμων οὖν πέτρος ἀκούσας);
- ◆ celkem časté užití p ř e c h o d n í k o v ý c h a d j e k t i v namísto vztažných vět (poměrně hojná jsou adjektiva na -cí, v češtině domácí; nezřídka se ale v Novotného textu vyskytuje také dobově naprosto čerstvý obrozený knižní novotvar – adjektiva na -(v)ší;⁵¹ za

⁴⁹ Použití přechodníku je v tomto případě raritní – řecké participium se členem v předloze jasně vyjadřuje funkci přívláskovou.

⁵⁰ NZ 1786 má: *Petr, když*.

⁵¹ Přechodníková adjektiva na -(v)ší se v českých textech vyskytují právě až od obrození a považují se obecně za inovaci zavedenou podle vzoru ruštiny (k jejich původu, užití a funkci srov. např. JELÍNEK, Milan: *Adjektivní přívlástek jako střední prostředek vedlejší věty v obrozeném odborném stylu*, in: Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, A – řada jazykovědná 20 (1971), s. 55-63, a JELÍNEK, Milan: *Transpoziční verbální adjektiva aktivní*, Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity, A – řada jazykovědná 52 (2003), s. 113-123). Sám Novotný tyto formy předkládá (pod označením »oučastník minulého času«) o několik let později ve svých *Pravidlech české řeči* (1818) jako normální součást českého jazykového systému (na s. 120 a v příslušných paradigmatech) – zcela bez potřeby jakéhokoli komentáře. Považují za vysoce pravděpodobné, že u Novotného pro zavedení těchto forem do biblického překladového textu bylo motivací jejich užití ve staroslověnské (resp. církevní slovanštině), nikoli v soudobé literární ruštině. Pro jeho práci se staroslověnským (církevněslovanským) biblickým textem jasně hovoří i další doklady (viz níže k dalším specifikům Novotného textu). Stojí za zmínku, že tato Novotného překladová řešení patří vůbec k nejstarším výskytům tohoto typu přechodníkových adjektiv v českých textech. Za nejstarší doklad jejich užití se považuje Jungmannovo tlumočení Miltonova *Ztraceného ráje*, vydané roku 1811 (podle slov samého Jungmanna vznikající již v letech 1800-1804). Jungmann se v této věci pravděpodobně inspiroval poměrně nedávným ruským překladem skladby z roku 1777 (srov. LILIČ, Galina Aleksejevna: *K voprosu o vzaimodějstvii češského i ruského literaturnych jazykov*, in: LARIN, Boris Alexandrovič (ed.): *Slavjanskoje jazykoznanije* [= Učenyje zapiski LGU, No. 316], Leningrad: Izdatel'stvo Leningrad'skogo universiteta, 1962, s. 34-42). Novotného tlumočení evangelií vzniklo přesně v téže době (publikováno 1810/1811, ale již roku 1805 schváleno v cenzurním řízení).

- přímý pramen inspirace těchto voleb, s jistotou v případě přechodníkových adjektiv na *-(v)ší*, považuji text staroslověnský, resp. církevněslovanský⁵²):
- ♦ Mk 6,22 *a zalíbila se ... i spolustolícím* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *a líbilo se*⁵³ ... *i spoluhodovníkům* – V_{ULG} *et placuisset ... simulque recumbentibus* – ř. καὶ ἀρεσάσης ... καὶ τοῖς συνανακειμένοις – stsl. и оугождыши ... и възлежаштими);
 - ♦ Mk 6,33 *I viděli je odcházející* (BČ 1804 *A vidouce je zástupové, že jdou pryč* – NZ 1786 *A viděli je (zástupové), že odcházejí* – V_{ACL} *A viděli je, že odcházejí* – V_{ULG} *et viderunt eos abeuntes* – ř. Καὶ εἶδον αὐτοὺς ὑπάγοντας – stsl. и видѣша ја иджашта);
 - ♦ L 16,21 *z drobtů padajících* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *z drobtů, kteříž padali* – V_{ULG} *de micis quae cadebant* – ř. ἀπὸ τῶν ψιχίων τῶν πιπτόντων – stsl. отъ кроуць падажштинъ);
 - ♦ L 16,26 *aby chtíci přejíti odsud k vám* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *aby ti, kteříž chtí odsud k vám jíti* – V_{ULG} *ut hii qui volunt hinc transire ad vos* – ř. ὅπως οἱ θέλοντες διαβῆναι ἔνθεν πρὸς ὑμᾶς – stsl. јако да хотащени минжти отъ сѣдоу къ вамъ);
 - ♦ Mt 2,7 *čas ukázavši se hvězdy* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *čas hvězdy, která*⁵⁴ *se jim byla ukázala* – V_{ULG} *tempus stellae quae apparuit eis* – ř. τὸν χρόνον τοῦ φαινομένου ἀστέρος – stsl. време авльшаша са свѣзды);
 - ♦ L 1,3 *Vidělo se i mně, vystihšímu všecko od počátku pilně* (BČ 1804 *Vidělo se i mně, kterýž sem všecko od počátku pilně (neb bedlivě) vyhledal* – NZ 1786 = V_{ACL} *Vidělo se*⁵⁵ *i mně, kterýž sem všecko od počátku pilně vyzvěděl* – V_{ULG} *visum est et mihi adsecuto a principio omnibus diligenter* – ř. Ἔδοξε κάμοι, παρηκολουθηκότι ἄνωθεν πᾶσιν ἀκριβῶς – stsl. изволи са и мнѣ хождышюу ис прьва по высѣхъ въ истинѣ);
 - ♦ L 10,36 *padšimu mezi lotry* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *tomu, kterýž upadl mezi lotry* – V_{ULG} *illí qui incidit in latrones* – ř. τοῦ ἐμπεσόντος εἰς τοὺς ληστὰς – stsl. въпадъшюу ѿмоу въ разбойники);
- ♦ změny ve *s l o v o s l e d u*, přičemž nápadné je zavádění *i n v e r z e* (motivací je patrně většinou snaha napodobit slovosled řecké předlohy,⁵⁶ avšak v dokladech Mk 6,24 a J 21,9 tomu tak není):
- ♦ Mk 6,21 *(dne) narození svého* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *den svého narození* – V_{ULG} *natalis sui* – ř. τοῖς γενεσίοις αὐτοῦ);
 - ♦ L 1,2 *Jakž vydali nám ti, kteříž* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *Jakž nám vydali ti, kteřížto* – V_{ULG} *sicut tradiderunt nobis qui* – ř. Καθὼς παρέδοσαν ἡμῖν οἱ...);
 - ♦ L 16,24 *v plameni tomto* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *v tomto plameni* – V_{ULG} *in hac flamma* – ř. ἐν τῇ φλογὶ ταύτῃ);
 - ♦ L 16,27 *abyš poslal ho do domu* (BČ 1804 *abyš ho aspoň poslal do domu* – NZ 1786 = V_{ACL} *abyš ho poslal do domu* – V_{ULG} *ut mittas eum in domum* – ř. ἵνα πέμψῃς αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον);
 - ♦ L 16,28 *do místa tohoto muk* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *do tohoto místa muk* – V_{ULG} *in locum hunc tormentorum* – ř. εἰς τὸν τόπον τοῦτον τῆς βασάνου);
 - ♦ J 1,16 *my všickni vzali jsme* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *všickni my vzali sme* – V_{ULG} *nos omnes acceperimus* – ř. ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν);
 - ♦ Mk 6,24 *Zač prositi budu?* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *Zač budu prositi?* – V_{ULG} *quid petam* – ř. τί αἰτήσομαι);
 - ♦ J 21,9 *viděli uhří řeřavé položené* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *uzřeli řeřavé uhří položené* – V_{ULG} *viderunt prunas positas* – ř. βλέπουσιν ανθρακιὰν κειμένην);
- ♦ občasné změny v *l e x i k u f r a z e o l o g i i* (přičemž za vysokým procentem těchto inovací lze zřetelně vidět přímý vliv staroslověnského, resp. církevněslovanského biblického textu; většinou jde přitom o slova a obraty, které mají oporu v domácí slovní zásobě, byť třeba starších období, jako např. *porouhati*, jen výjimečně je slovo pravou lexikální výpůjčkou jako *oblícti*):

⁵² V příkladech uvádím příslušné formy jen ve standardizované klasické staroslověnsčině (dle Vajsovy edice »rekonstruovaného textu« čtyř evangelí z třicátých let 20. století), což, jak soudím, pro účel této studie dostačuje. Novotný měl dost pravděpodobně k ruce spíše běžné texty novocírkevněslovanské (např. celou Bibli carevny Alžběty, která vyšla tiskem poprvé roku 1751), i když jeho kontakt s Dobrovským mohl znamenat i přístup k některým textům starším či starým.

⁵³ NZ 1786 má: *a líbila se*.

⁵⁴ BČ 1804 má: *kteřáž*.

⁵⁵ V_{ACL} má: *vidělo se* (počáteční malé písmeno).

⁵⁶ Novotný sám tuto tendenci proklamuje, srov. výše v subkap. 3.1. Slovosled latinský většinou odpovídá řeckému, ale příklad L 16,24 potvrzuje, že právě řecké předloze chce Novotný slovosled přizpůsobovat.

- Mt 1,19 *nechtěje ji obličiti* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *nechtěv ji v lehkost uvést*⁵⁷ – V_{ULG} *cum ... nollet eam traducere* – ř. μη θέλων αὐτὴν παραδειγματίσαι – stsl. **НЕ ХОТѦ ОБЛИЧИТИ ИѦ**);
- Mt 2,6 *mezi vládky Jůdovými* (BČ 1804 = V_{ACL} *mezi knížaty Jůdskými* – NZ 1786 *mezi knížaty (městmi) Jůdskými* – V_{ULG} *in principibus Iuda* – ř. ἐν τοῖς ἡγεμοσίν ἰούδα – stsl. **ВЪ ВЛАДЫКАХЪ ЮДОВАХЪ**);
- Mt 2,16 *žebý porouhán byl od mudrců* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *žebý oklamán byl od mudrců* – V_{ULG} *quoniam inlusus esset a magis* – ř. ὅτι ἐνεπαίχθη ὑπὸ τῶν μάγων – stsl. **ІАКО ПОРЖГАНЪ БЫСѦТЬ ОУЪ ВЛѦХВЪ**);
- Mt 6,11 *Chléb náš nábytný dej nám dnes* (BČ 1804 *Chléb (potřebný pokrm) náš nadpodstatný (vezdejší, každodenní) dej nám dnes (na každý den)* – NZ 1786 *Chléb (potřebný pokrm) náš nadpodstatný (vezdejší, každodenní Luk XI,3.) dej nám dnes (t. každodenně)* – V_{ACL} *Chléb náš nadpodstatný dej nám dnes* – V_{ULG} *panem nostrum supersubstantialem da nobis hodie* – ř. Τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον δὸς ἡμῖν σήμερον – stsl. **ХЛѦБЪ НАШЪ НАСЪЖИТЬ-НЫИ ДАЖДЪ НАМЪ ДНЬСЪ**);
- L 16,21 *psi ... oblízovali* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *psi ... lízali* – V_{ULG} *canes ... lingeabant* – ř. οἱ κύνες ... ἀπέλειχον – stsl. **ПСИ ... ОБЛИЗАХЪ**);
- J 21,7 *uvrhl se do moře* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *pustil se do moře* – V_{ULG} *misit se in mare* – ř. ἔβαλεν ἑαυτὸν εἰς τὴν θάλασσαν – stsl. **ВЪВРЬЖЕ СѦ ВЪ МОРЕ**);
- J 21,8 *vlekouce síť* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *táhnouce síť*⁵⁸ – V_{ULG} *trahentes rete* – ř. σύροντες τὸ δίκτυον – stsl. **ВЛѦКЖУТЕ МРѦЖЪ**);
- J 21,10 *kteréz jste jali nyní* (BČ 1804 *kteréz ste ulovili nyní* – NZ 1786 = V_{ACL} *které ste ulovili nyní* – V_{ULG} *quos prendidistis nunc* – ř. ὡν ἐπιάσατε νῦν – stsl. **ІАЖЕ ІАСТЕ НЫНИИ**);
- J 21,11 *neprotřhla se síť* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *neztrhala se síť*⁵⁹ – V_{ULG} *non est scissum rete* – ř. οὐκ ἐσχίσθη τὸ δίκτυον – stsl. **НЕ ПРОТРЬЖЕ СѦ МРѦЖѦ**).

O relativně významné roli biblického textu staroslověnského (církevněslovanského) vypovídají také další jednotlivé případy, kdy se Novotný podle všeho přiklonil ke staroslověnské (církevněslovanské) konstrukci, která se odlišuje jak od konstrukce staršího (»tradičního«) českého znění, tak i od konstrukce řecké (a latinské) předlohy. V rámci textů základního srovnávacího vzorku⁶⁰ se tak např. objevilo použití instrumentálu osoby u pasiva (namísto »tradiční« konstrukce s předložkou *skrže*) nebo genitivu záporového (namísto akuzativu v »tradiční« překladové linii):

- J 1,17 *Nebo zákon Mojžíšem dán byl* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *nebo Zákon skrže Mojžíše dán jest* – V_{ULG} *quia lex per Moysen data est* – ř. Ὅτι ὁ νόμος διὰ μωσέως ἐδόθη – stsl. **ІАКО ЗАКОНЪ МОУСѦМЪ ДАНЪ БЫСѦТЬ**);
- J 21,3 *a té noci nejali ničehož* (BČ 1804 = NZ 1786 = V_{ACL} *a té noci nic nepopadli* – V_{ULG} *et illa nocte nihil prendiderunt* – ř. καὶ ἐν ἐκείνῃ τῇ νυκτὶ ἐπιάσαν οὐδέν – stsl. **И ВЪ ТЪЖ НОШѦ НЕ ІАСА НИЧЕСОЖЕ**).

4. O čem vypovídá Novotného čtveroevangelium

Čtyři česká evangelia Františka Novotného z Luže představují překladovou iniciativu, která zřejmě neměla žádný viditelný praktický dopad a nejspíš brzy upadla v zapomnění. Zdá se, že vůbec neměla vliv na podobu českého katolického biblického textu, jak se potom v »hlavní linii« dále vyvíjel. Ani v poslední z katolických biblí 19. století, Bibli svatojanské (1888/1889),⁶¹ se podle mého mínění nedají shledat skutečné návaznosti na specifické systémové jazykové jevy a tendence, které jsem zachytil jako typické pro Novotného dílo.⁶² Přes tuto výlučnost, te-

⁵⁷ NZ 1786 má: *uvést*.

⁵⁸ Václ má: *síť*.

⁵⁹ Václ má: *síť*.

⁶⁰ Viz < pozn. 36.

⁶¹ Na počátku 20. století pak dochází ke zlomu v českém biblickém překládání a mluvíme již o biblických překladech moderních (srov. výše v kap. 1 této studie).

⁶² V biblích »hlavní linie« se až do konce 19. století neobrážejí nejen Novotného systémové zásahy, které mohly být chápány jako příliš stylově nadsazené nebo umělé (např. zvýšená frekvence konstrukcí s přechodníkem či zavedení přechodníkových adjektiv), ale v zásadě ani ty inovace, které Novotný zavedl ve snaze prostě usměrnit biblický text v linii tvořícího se obecného jazykového standardu. V oficiálních katolických biblích (následující příklady jsou ze Svatojanské 1888/1889) zůstaly někdy zakonzervovány

dy přesto, že naše čtveroevangelium je v dějinách českého biblického překládání vlastně »slepou větví«, stojí za to, aby nadále nezůstalo v úplném stínu zapomnění, do nějž na dlouhou dobu zapadlo souhrou politováníhodných náhod, jak to bylo popsáno na počátku této studie.

Je třeba podtrhnout za prvé překladatelovu na svou dobu mimořádně pečlivou práci ve vztahu k předlohovému textu (nesmíme zapomínat také na samu jasnou preferenci textu řeckého před Vulgátou, která v dobovém katolickém prostředí stále ještě platila za bezpečné, resp. přímo upřednostňované východiště oficiálních překladů), za druhé odvalu v mnoha momentech se odpoutat (především v zájmu přiblížení se předloze, opět především řecké) od silného tlaku české biblické překladové tradice. Za třetí Novotného texty poskytují zajímavé svědectví o vztahu českého obrozeneckého intelektuála – znalce češtiny i teologa zároveň – k »posvátnému textu«, jsou celkem jedinečnou sondou do laboratoře představ o podobě českého biblického (resp. náboženského) jazyka v počáteční fázi národního obrození. Náš autor se nebojí posílit nebo i nově vnést do biblického textu prvky, které měly nejspíš pomáhat dotvářet a upevňovat »vysoký« literární styl bible. Snad je tento jeho přístup kontinuem představy, že český »svatopísemský styl«⁶³ by měl být přirozeným vrcholem pomyslné pyramidy jazykové prestižnosti a že je třeba v tomto směru jazyk bible pěstovat a průběžně i kultivovat s tím, jak se mění podmínky v jazyce obecně. V Novotného překladu rozhodně neshledáváme ani snahu styl bible nějak více »přibližovat obyčejnému čtenáři«, ani tu nenajdeme upřílišněný nekritický respekt k starší tradici (v tom smyslu, že některý starší překlad nebo překladová linie by snad byly nedotknutelným jazykovým ideálem, že by zkrátka existoval nějaký už víceméně neměnný klasický »kánon« biblického stylu, který je nutno ponechat v jeho vznešené osamocenosti). Spíše je toto tlumočení asi dokladem určitého úsilí styl bible v nových podmínkách (založených zdárně probíhajícím obrozením češtiny) do jisté míry znovu modelovat a současně snad také snahy právě použitím v »posvátném textu« pomoci etablovat jednotlivé exkluzivnější prostředky, jež by se pak mohly ustálit v obrozujícím se literárním českém jazyce vůbec.

Novotný se v konkrétnostech své překladatelské – a do jisté míry i stylistické – práce opírá ve vysoké míře o řečtinu, a jak bylo ukázáno, překvapivě také o staroslověňštinu (církvní slovanštinu). Neznamená to ale nějaký bezduchý »doslovismus«: náš autor se originálu přibližuje hlavně větším využitím či posílením existujících domácích českých prostředků, které mají v řečtině přímý ekvivalent. Pro ozvláštňení (a nejspíš opět pro dodání větší literárnosti a jisté patiny mající asi více zpřítomnit starožitnou tradici) systematicky čerpá z jazykového thesauru bible staroslověnské (církvněslovanské). Novotný i tuto inspiraci využívá dosti citlivě – nevnaší do svého textu kostnaté mechanické napodobeniny, ale zpravidla se snaží využívat jevů, na nichž se překrývají prostředky staroslověnské a domácí české. Pozoruhodným detailem je, že mezi prvky se staroslověnským (církvněslovanským) pozadím lze nalézt také výraznou systémovou inovaci z pomezí slovo tvorby a morfologie, užití přechodníkových adjektiv na -ší/-vší, protože jde vůbec o jedno z nejstarších použití tohoto novotvaru v češtině.⁶⁴

František Novotný z Luže svým evangeliím překladem přímo a viditelně nezasáhl do »velkých dějin« českého biblického tlumočení. Jeho text zůstává – měřeno přímým vlivem – opravdu malým, až exkluzivním počinem. Je to však překlad výrazně svébytný, vykazující řadu dobře uchopitelných specifických rysů, prozrazujících systematickosti a promyšlenou metodiku, mezi nimiž lze, jak bylo ukázáno v analýze, zachytit i charakteristiky ojedinělé. Přinejmenším tyto detaily tedy asi nebude marné ještě trochu hlouběji prozkoumat, především v širších souvislostech tvořící se jazykové normy, přístupu k překládání literárních textů »světských« i fenoménu českého náboženského jazyka na počátku 19. století.

dokonce i takové prvky, které v jiných textech už byly zcela neudržitelné, protože platily za neúnosně archaické nebo i za vykročení z hranic obecně uznávaného českého spisovného standardu, např. krátké podoby předložek v pozicích typu s stolu, v vodě, místy rozkolísané užití přechodníků (Sk 24,25 *zatřesa se Felix odpověděš*), hojně se udržely »české subjunktivy« (J 21,4 *nepoznali, že by to byl Ježíš*) atd. V těchto biblích se prosadilo jediné zavedení podob *jsem, jsou*, ale nepochybně jakožto obecná tendence, nikoli jako důsledek konkrétního vlivu Novotného překladu.

⁶³ Novotný tento pojem neuzivá, ale nalezneme ho u autorů 17. století. Srov. VINTR, Josef: *České biblické slovo jako vývojový faktor stylové stratifikace národního jazyka – od Jagičových glos 12. století po moderní ekumenický překlad*, in: *Pocta 650. výročí založení Univerzity Karlovy v Praze. Sborník příspěvků přednesených zahraničními bohemisty na mezinárodním sympoziu v Praze 20.-26. srpna 1998*, Praha: Univerzita Karlova, 1998, s. 225. Ve věci »svatopísemského stylu« VINTR odkazuje na Jana A. Komenského, Jiřího Konstance a Daniela Nitsche.

⁶⁴ Srov. < pozn. 51.